

EUCCHARISTIJA IR ŠVENTASIS GRALIS

Krikščioniškos romano *Queste del Saint Graal* transformacijos

Aušra Grigaravičiūtė

Turbūt dažnas skaitytojas su atlaidžia šypsena ir lengva ironija prisimins naivųjį Servanteso „Don Kichoto“ pagrindinį veikėją, kurį išugdė Viduramžių riterių romanai. Iš jų atkeliavę riterijos idealai buvo žavių, bet sykiu ir perdėm paikų žygių paskata. Ypatinga Dono Kichoto aistra šio žanro literatūrai bei jo mėginimas beatodairiškai sekti joje propaguojamais idealais gali mus stebinti ir kelti juoką. Vis dėlto Viduramžių romanai ne vien skelbė damos kultą bei idealizavo to meto riteriją, kurios sarkastišką paveikslą piešia minėto kūrinio autorius. Visais Viduramžiais būdinga alegorizacijos dvasia nuolat transformuodavo pasaulietinius pasakojimus, pateikiančius tik iš pažiūros neutralius duomenis apie įvairius nutikimus ar aplinkinį pasaulį; anapus jų ji išvelgdavo religines prasmes. Taip bene visoje to meto Europoje cirkuliavę populiarūs riterių romanų siužetai netruko tapti turtingų alegorijų bei sudėtingų religinių simbolių šaltiniais.

Artūro ciklo romanai, pasakojantys apie karalių Artūrą, Apvaliojo stalo riterius bei šventojo Gralio ieškojimą, taip pat nėra išimtis. Per XIII a. šie pasakojimai įgyja ypatingą religinį matmenį, o pats Gralis, paslaptingojo indo, į kurį, pasak legendos, buvęs surinktas nukryžiuoto Kristaus kraujas, ieškojimas tampa Dievo pažinimo bei jo malonės siekio simboliu. Eucharistinė jo plotmė tampa Artūro ciklo legendų krikščioniškos interpretacijos centru, o romanai *Queste del Saint Graal* („Šventojo Gralio ieškojimas“) – bene nuodugniausiu tokios interpretacijos pavyzdžiu. Todėl pažvelkime į eucharistinę šventojo Gralio simbolikos plotmę, atkreipdami dėmesį į tai, kaip XII–XIII a. Bažnyčios mokymas, teologinės diskusijos dėl Eucharistijos, liaudies dvasinės praktikos ir hagiografinėje literatūroje bei to meto kronikose plėtę stebuklų aprašymai atsispindi konkrečiame Gralio ieškojimą išpildančiame riterių regėjime.

AUŠRA GRIGARAVIČIŪTĖ (g. 1977) – Viduramžių studijų magistrė (Vidurio Europos universitetas, Budapeštas), psichologijos bakalaurė (VDU). Domisi įvairiais Viduramžių religinio gyvenimo bei filosofijos klausimais.

QUESTE DEL SAINT GRAAL IR ARTŪRO ROMANŲ CIKLAS

Queste del Saint Graal yra ypač svarbus analizuojant šventojo Gralio eucharistinę simboliką. Kaip ir didelė dalis Viduramžių romanų, *Queste* savitai atspindi plotų to meto kasdienio, kartu ir intelektualinio bei religinio gyvenimo realiųjų spektrą. Tačiau šis romanas turi ir išskirtinių bruožų: XIII a. pradžioje¹ jį parašė nežinomas cistersų vienuolis, kuris „neabejotinai buvo teologinių diskusijų žinovas“². XIII a. – tai metas, kai virė karštos diskusijos dėl Kristaus realaus buvimo Eucharistijoje, transsubstanciacijos bei kitų su šiuo sakramentu susijusių klausimų. Artikuluotą formą jos įgavo nuo XI a., stengiantis įtvirtinti Šventojo Sosto pirmenybę bei suvienodinti liturgiją kaip atsparą prieš atskiras regionines politines jėgas bei vietinius liturginius papročius³. 1215 m. Laterano IV Susirinkimas apie eucharistinę perkeitimą pamėgino kalbėti vartodamas transsubstanciacijos terminą⁴. Kaip tik šiame kontekste pasirodo romanas *Queste del Saint Graal*, į kurį pirmiausia galima žvelgti kaip į teologinį traktatą, kalbantį apie Dievo malonę⁵ ir parašytą turint aiškių didaktinių su-

¹ Tyrinėtojai mano, kad šis romanas galėjo būti parašytas apie 1220–1225 m.

² Malory, *Works*, red. E. Vinaver, Oxford, 1971, p. 759.

³ Rubin M., *Corpus Christi: The Eucharist in the Late Medieval Culture*, Cambridge, 1991, p. 12.

⁴ Tiesa, šis terminas, turėjęs nurodyti eucharistinio perkeitimo būdą, dar nebuvo tiksliai apibrėžtas. Detaliai „transsubstanciacijos“ termino bei sąvokos atsiradimą ir raidą bei pačios dogmos teologinį turinį apžvelgia Macy G., „The Dogma of Transubstantiation in the Middle Ages“, in: *Journal of Ecclesiastical History*, vol. 45, 1994, p. 11–41 ir Goering J., „The Invention of Transubstantiation“, in: *Traditio: Studies in Ancient and Medieval History, Thought, and Religion*, vol. 46, 1991, p. 147–170.

⁵ Étienne'as Gilsonas trumpoje studijoje *La mystique de la Grace dans „La Queste del Saint Graal“* (*Romania*, 51, 1925, p. 321–347) išreiškia nuomonę, jog malonės tema šiame romane yra pagrindinė ir jo teologiją glaudžiai susieja su cistersų mistika: romano siužetinė linija veda į mistinės meilės ekstazę, kuri yra aukščiausias malonės veikimo taškas cistersų mistikoje, o idealas, į kurį orientuojasi romano autorius, yra mylinčios sielos gyvenimas su Dievu. Taip pabrėžiamas jausminis, o ne vien intelektualusis Dievo pažinimo aspektas, būdingas šv. Bernardo Klerviečio pozicijai.

metimų⁶. Pagrindinis jo autoriaus tikslas nėra, kaip pastebi Eugène Vinaver, plėtoti vaizdingas ir intriguojančias pasakojimo galimybes. Veikiau jis siekia romaną panaudoti alegorijai plėtoti⁷. Pamėginę palyginti *Queste* su kitais Artūro ciklo romanais, pamatyta, kad kaip tik jame krikščioniškas religinis lygmuo bene labiausiai artikuliuojamas. Williamas Roachas, analizuodamas eucharistinę tradiciją kitame Artūro ciklui priklausančiame romane *Perlesvaus*, rašo: „Daugumoje tautinėmis kalbomis užfiksuotos Viduramžių naratyvinės literatūros pavyzdžių praktiškai neverta ieškoti kokių nors tiesioginių subtilesnių ir gilesnių Bažnyčios mokymo atspindžių, išskyrus, be abejo, *Queste del Saint Graal*, kuris tiesiog pribloškiančiai išsiskiria iš kitų romanų savo tonu, stiliumi bei rašymo technika“⁸. Nežinomas šio romano autorius aiškiai atmeta kurtuazinės meilės idealus ir pereina prie specifinės didaktinės teologijos formos, kuri, tiesa, skiriama tai pačiai feodalinio dvaro publikai. *Queste* autorius skelbia šv. Bernardo Klerviečio mokymą, reikalaujantį griežtai ir galutinai išsižadėti pasaulietinės riterijos vertybių, ryškiai išskleistų kituose Artūro ciklo romanuose kaip Chrétieno iš *Trua Conte del Graal*⁹ ar Volframo iš Ešenbacho *Parzival*¹⁰. Cistersų tradicija turi didelės įtakos populiaraus siužeto interpretacijai ir jį transformuoja: mistinė, o ne pasaulietinė meilė skatina ieškoti šventojo Gralio, ir ši meilė reikalauja visiškai išsižadėti kūniškosios:

kiekvienas, kuris išvykdamas į šį [šventojo Gralio] ieškojimą pasiims su savimi mergelę ar savo damą, puls į mirtiną nuodėmę; ir nė vienas te neišvyksta, kol jam nebus atleistos jo nuodėmės, ar be išpažinties, nes niekam nevalia įžengti į tokią didžią tarnystę tol, kol nėra apsivalęs nuo sunkios nuodėmės ir laisvas nuo bet kokios ydos. Nes tai nėra žemiškų dalykų ieškojimas, bet Mūsų Viešpaties slėpinių ir Jo paslaptinųjų džiaugsmų siekis. Šias dieviškąsias paslaptis aukščiausiasis Mokytojas atskleis šventam riteriui, kurį Jis pats išsirinko būti savo tarnu tarp riterių: jam Jis atskleis šventojo Gralio slėpinius ir

parodys tai, ko žmogaus širdis dar nepatyrė ir prieš ką nublanksta visos kalbos¹¹.

Tad dėl išskirtinės metaforų ir alegorinių vaizdinių vartosenos romanas tampa ne tik ypatinga pastoracine priemone pasauliečiui skaitytojui-amžininkui, bet ir vertingu istoriniu šaltiniu šiuolaikiniam tyrinėtojiui. *Queste* autorius, plėtodamas cistersų tradiciją, sykiu perteikia ir gyvenamojo meto realijas bei religinio gyvenimo fak-

Persivalis ir Galachadas su Gralio taure. Miniatiūra. Paryžiaus Nacionalinė biblioteka

⁶ Plg. Vinaver E., *op. cit.*, p. 759. Viduramžių kultūros istorijoje yra nemaža pavyzdžių, kai tam tikros literatūros ir meno formos tampa akivaizdžiomis didaktinėmis priemonėmis. Principas, jog silpna ar nemokyta siela su materialių dalykų bei literatūrinių alegorijų pagalba gali lengviau suprasti dieviškus dalykus ir prie jų priartėti, puikiai matyti tiek mūsų aptariamame romane, tiek Viduramžių bestiarijų bei aviarijų tradicijoje, tiek, be abejo, bažnytinėje dailėje.

⁷ *Ibid.*

⁸ Roach W., „Eucharistic Tradition in the ‘Perlesvaus’“, in: *Zeitschrift für romanische Philologie*, 49, 1939, p. 10.

⁹ Dar kitaip šis romanas vadinamas *Perceval le Gallois* arba tiesiog *Perceval*.

¹⁰ Labai tikėtina, jog šioje cistersiškoje Artūro romanų interpretacijoje ir ypač tame, kaip romane yra formuojamas riterijos paveikslas, galima atsekti tiesioginę vieno paties Bernardo Klerviečio teksto įtaką – tai jo *Liber ad milites Templi: De laude novae militiae* („Knyga Šventyklos kar-

žygiams: naujosios riterijos pašlovinimas“). Šiuo tekstu, kurį Bernardas parašė vienam iš Tamplierių ordino įkūrėjų, savo bičiuliui Hugonui iš Payens, Klervietis išdėsto, koks turėtų būti tikrasis „Kristaus riteris“, bei piešia alegorinį Jeruzalės paveikslą. Tikrasis riteris, pasak jo, kovoja dėl Kristaus ne tik su išorės priešais, bet pirmiausia su savo paties ydomis, ir, perfrazuojant patį Bernardą, „jo sielą saugo tikėjimo skydas, o kūną – plieno šarvai, ir jis visuomet pasirėngęs aukotis vardan Kristaus“. Šis tekstas, parašytas XII a. raginant į Kryžiaus žygius, neabejotinai buvo aktualus ir XIII a. pirmoje pusėje: Laterano IV Susirinkimas numatė Kryžiaus žygį 1217 m., kuris, tiesa, neįvyko dėl popiežiaus Inocento III mirties (1216). Nepaisant to, ir vėliau dar buvo rengiami Kryžiaus žygiai, bet jau ne vien tik į Šventąją Žemę, Palestiną, bet ir kovai prieš įvairias erezijas, pirmiausia prieš katarus.

¹¹ *The Quest of the Holy Grail*, translated with an Introduction by P. M. Matarasso, Penguin Books, 1981, p. 47. Toliau puslapiu nurodomi tekste.

tus. Šis išskirtinumas ir pastūmėjo pasirinkti minima romaną kaip atramos tašką, nuo kurio galima leisti į platesnę kai kurių XIII a. religinio gyvenimo reiškinių analizę, susitelkiant į jo centrą – Eucharistiją, kuri romane įkūnijama pasitelkus šventojo Gralio vaizdinį.

ŠVENTOJO GRALIO EUCHARISTINĖS SIMBOLIKOS RAIDA

Apibrėžti Gralio simboliką *per se* yra labai sudėtinga: šis simbolis susiformavo maišantis skirtingiems kultūros sluoksniams ir dėl vėlesnės dažnos alegorizacijos tapo itin kompleksiškas. Neabejotina, kad Gralio motyvas Artūro ciklo romanuose turi keltiškas šaknis ir glaudžiai sietinas su gausybės rago, magiškų gyvybines galias

sugražinančių katilų ir pan. vaizdiniais¹². Tačiau mūsų atveju svarbu tai, kad ir jo krikščioniškas eucharistinis lygmuo turi gana painią istoriją bei savus šaltinius.

Jau minėtame romane Chrétienas iš Trua pirmas sujungia pasakojimą apie Gralį su karaliaus Artūro legendomis¹³. Tačiau šis pasakojimas dar neturi kokio nors atskiro eucharistinio matmens. *Conte del Graal* taip ir liko nebaigtas, tačiau netrukus pasipylė įvairūs romano tęsiniai bei savitos interpretacijos. Pačioje XII a. pabaigoje Robert'as de Borronas sukūrė eiliuotą romaną *Joseph d'Armathie*, kuriame, pasitelkdamas karaliaus Artūro ir Gralio legendų bei apokrifinių evangelijų medžiagą, šventojo Gralio simbolikoje aiškiai išskiria naują plotmę. Kanoninės evangelijos apie Juozapą iš Arimatėjos kalba labai šykščiai: minima

tik jį buvus slaptą Jėzaus mokinį, kuris taip pat „laukė Dievo karalystės“. Jis buvo Jeruzalės sinedriono narys, palaidojęs Kristų sau priklausančiame kape (*Mk* 15, 43; *Lk* 23, 50). Daugiau apie Arimatietį pasakoja apokrifinė *Petro evangelija*, parašyta II a., kurioje jis pristatomas kaip „Piloto ir Viešpaties bičiulis“¹⁴. Apokrifinė *Nikodemo evangelija* (datuojama IV–V a.) pasakoja apie Juozapo iš Arimatėjos įkalinimą – todėl, kad šis palaidojęs Jėzų. Tačiau ši evangelija mini ir tai, kad jį išlaisvinęs prisikėlusysis Kristus, ir taip Juozapas tapęs pirmu prisikėlimo liudytoju. Pirmoje savo romano dalyje Robert'as de Borronas labai smulkiai atpasakoja *Nikodemo evangeliją*, tačiau toliau jis įveda keletą naujų motyvų ir taip suteikia Gralio legendai eucharistinį lygmenį. Tai dar aiškiau matyti kitame vėlesniame romane – *Estoire del Saint Graal*. Jo autorius, transformuodamas Borrono siužetinę liniją, dar praplečia krikščionišką Gralio legendos versiją. *Queste* įvykiai daugiausia ir aprašomi pagal toliau perteikiamą *Estoire del Saint Graal* siužetą:

Juozapas iš Arimatėjos, kurį buvo pasamdęs Poncijus Pilotas, prašo jo už savo atliktą karinę tarnybą atiduoti Kristaus kūną. Pilotas ne tik patenkina Juozapo prašymą,

Galachado gyvenimo scenos. Miniatiūra.
Paryžiaus Nacionalinė biblioteka

¹² Keltiška Gralio simbolio kilmė nuodugnai analizuojama Loomis R. S., „The Irish Origin of the Grail Legend“, in: *Speculum*, 8, 1933, p. 415–431. Bendra simbolio kilmės bei raidos vėlesnėse jo interpretacijose apžvalga pateikiama Matthews J., *The Grail: Quest for Eternal*, London, 1991.

¹³ *Conte del Graal* parašytas apie 1190 m.

¹⁴ Žr. vertimą *Naujasis Židiny-Aidai*, 1992, Nr. 6, p. 5–9.

bet dar ir dovanoja jam Paskutinės vakarienės taurę, į kurią Juozapas surenka nuimto nuo kryžiaus Kristaus kraują. Kai žydai Juozapą įkalina, kam tasai palaidojęs Jėzų, prisikėlęs Išganytojas atneša jam šventąjį indą ir pasako, jog Šventoji Dvasia jį saugos ir globos iki pat jo išlaisvinimo. Žlugus Jeruzalei, po 42 metų, jį išlaisvina Vespasiano kariai, o vėliau pakrikštija šv. Pilypas. Kristui paliepus, Juozapas, su savimi pasiėmęs Gralį, veda grupę krikščionių į misijų kelionę po vakaruose esančius kraštus. Pakeičiant Juozapui liepiama pastatyti medinę arką Graliui (šitaip pabrėžiama analogija tarp Juozapo kelionės su Gralio taure ir Senojo Testamento išsipildymo Naujajame).

Gralio keliauninkai atvyksta į Saro tvirtovę, kurią valdo su Egipto karaliumi Tolomeru kariaujantis karalius Evelakas. Juozapas ir jo sūnus Juozapatas Evelakui ir jo magams skelbia Trejybės bei Įsikūnijimo slėpinį, tačiau jų pastangos evangelizuoti karaliaus dvarą yra nesėkmingos. Kai Juozapas ir Juozapatas meldžia Dievo pagalbos priešais arką su Gralio taure, jie įvesdinami į Gralio slėpinius, o Juozapatą pats Kristus išventina pirmu vyskupu. Dievo įsikišimas lemia Evelakui pergalę prieš jo priešus, ir visa karališka Saro šeima bei visi pavaldiniai atsiverčia ir pasikrikštija.

Įsteigęs Sare bažnyčią, Juozapas su savo palydovais Dievo liepiami leidžiasi į misijas po britų žemes ir iki pat savo mirties pamokslauja Britanijoje, Airijoje, Škotijoje bei Velse. Saugoti Gralį patikima Juozapo sūnėnams, kurių palikuonys savo ruožtu eina šią šventą tarnybą iki pat karaliaus Artūro dienų (taigi ištisus keturis šimtus metų). *Estoire* nuolat leitmotyviškai primena pranašystę, kad paskutinysis Juozapo palikuonis, vardu Galahadas, ne tik taps pačiu šauniausiu riteriu pasaulyje, kilusiu iš kilmingos karaliaus Dovydo ir Juozapo Arimatiečio giminės, bet ir vienintelis iki galo užbaigs šventojo Gralio ieškojimą¹⁵.

Ilga ir paini Gralio simbolikos istorija puikiai atspindi religinės mąstysenos, įsikūnijusios Artūro ciklo romuose, gyvybingumą ir talpumą. Gralio motyvas, kurį Chrétienas iš Trua paliko vėlesnėms interpretacijoms, įgavo paslaptingo indo reikšmę ir simbolizuoja taurę, kurioje vyksta eucharistinis perkeitimas, bei dieviškąją malonę, teikiamą tiems, kurie dalyvauja bendrystės su Dievu slėpiniuose.

¹⁵ Ši *Estoire del Saint Graal* santrauka pateikiama pagal Lagorio V. M., „Joseph of Arimathea: The Vita of a Grail Saint“, in: *Zeitschrift für Romanische Philologie*, 91, 1975, S. 55–56.

¹⁶ §1. [...] *Una vero est fidelium universalis ecclesia extra quam nullus omnino salvatur in qua idem ipse sacerdos et sacrificium Iesus Christus cuius corpus et sanguis in sacramento altaris sub speciebus panis et vini veraciter continentur transsubstantiatis pane in corpus*

TEOLOGINIS QUESTE DEL SAINT GRAAL KONTEKSTAS

Laterano IV Susirinkimas pačiu pirmu kanonu pateikė Katalikų Bažnyčios tikėjimo sąvada, kuriame eucharistiniam perkeitimui apibūdinti buvo pasitelktas transsubstanciacijos terminas:

Yra viena Visuotinė Bažnyčia, už kurios nėra vienas nėra išgelbstimas, kurioje yra tas pats vienas kunigas ir viena auka – Jėzus Kristus, kurio kūnas ir kraujas iš tikrųjų yra altoriaus sakramente duonos ir vyno pavidalais. Duona į kūną ir vynas į kraują yra esmiškai perkeičiami (*transsubstantiatis*) dieviškos galybės dėka, kad mes iš Jo priimtume tai, ką Jis priėmė iš mūsų, idant būtų padarytas tobulas vienybės slėpinys. Šio sakramento teikti negali niekas, išskyrus kunigą, apeigomis išventintą Bažnyčios raktų galia, kuriuos pats Jėzus Kristus perdavė Apaštalams ir jų įpėdiniams¹⁶.

Šis kanono fragmentas sumini keletą konkrečių problemų, kėlusią ginčų bei teologinių diskusijų, kurių, beje, didysis Susirinkimas neužbaigė. Tai realaus Kristaus buvimo Eucharistijoje ir transsubstanciacijos klausimai bei konsekracijos galimybė tik tarpininkaujant kunigui.

Eucharistijos sakramentas buvo įsteigtas paskutinės vakarienės metu: Jėzus, palaiminęs duoną, ją davė savo mokiniams sakydamas „tai mano kūnas“; vakarienės pabaigoje jis davė jiems vyno sakydamas „tai mano kraujas“. Eucharistijos įsteigimą paskutinį vakarą prieš Kristaus kančią ir nukryžiuojimą aprašo keturios Naujojo Testamento knygos (*Mt* 26, 26–28; *Mk* 14, 22–24; *Lk* 22, 17–20; *1 Kor* 11, 23–25). Eucharistijos šventimas lyginamas su amžinai truksiančia puota Dievo Karalystėje. Eucharistija atsiduria krikščioniško dvasingumo centre. Tačiau ir XI a., ir XIII a. tokie su Eucharistija susiję klausimai kaip koegzistencija bei transsubstanciacija tebebuvo svarstomi. Pastangų suvienodinti liturgiją kontekste šv. Augustino (V a.) tvirtinimas, jog „tikėjimo slėpiniais galima tinkamai tikėti, bet jų negalima tinkamai paaiškinti“, negalėjo būti priimtas be išlygų. Sąvoka „transsubstanciacija“ buvo sukurta pirmoje XII a. pusėje, mėginant nurodyti, kaip įvyksta eucharistinis perkeitimas, kaip vynas ir duona tampa Kristaus kūnu ir krauju, apimančiu kar-

et vino in sanguinem potestate divina ut ad perficiendum mysterium unitatis accipiamus ipsi de suo quod accepit ipse de nostro. Et hoc utique sacramentum nemo potest conficere nisi sacerdos qui fuerit rite ordinatus secundum claves ecclesiae quas ipse concessit apostolis et eorum successoribus Iesus Christus. Lotyniškas tekstas iš *Decrees of the Ecumenical Councils*, t. 1: (Nicaea I – Lateran V), red. N. P. Tanner, Georgetown, 1990, p. 230.

tu Jo sielą ir dieviškumą. Daugybėje diskusijų, kilusių dėl perkeitimo būdo, buvo pabrėžiama fizinė Kristaus buvimo tikrovė. Tačiau būtų labai netikslu tvirtinti, kad Laterano IV Susirinkimas apribojo galimybę eucharistinį perkeitimą aiškinti įvairiai¹⁷. Gary Macy rašo: „Iš tiesų teologai Laterano IV Susirinkimo metu suskilo apytikriai į tris grupes, skirtingai aiškinančias eucharistinio perkeitimo procesą. Vieni tvirtino, kad duona ir vynas pasilieka drauge su Viešpaties kūnu ir krauju; kitiems atrodė, kad duonos ir vyno substancijos laipsniškai sunyksta, ir lieka tik kūnas ir kraujas. Ir galiausiai trečia grupė laikėsi nuomonės, kad duonos ir vyno substancija virsta kūnu ir krauju vos ištarus konsekracijos žodžius. Šiuolaikine terminija pirmą teoriją pavadintume ‘konsubstanciacijos’, antrą – ‘anihilacijos’ arba ‘sukcesijos’, o trečią – ‘transsubstanciacijos’¹⁸. Vėliau pamatysime, kad kaip tik paskutinės pozicijos laikomasi romane *Queste del Saint Graal*; ją vėliau išdėstys ir Tomas Akvinietis veikale *Summa Theologica* (III. q. 75); dar vėliau Katalikų Bažnyčioje ji bus pripažinta ortodoksine. Diskusijos, aristoteliškomis sąvokomis svarstančios substancijos ir akcencijų atskiriamumo problemą, buvo žinomos ir mūsų neįvardytam cistersų rašytojui. Galimybė keistis substancijai nesikeičiant akcencijoms ir sudaro transsubstanciacijos doktrinos šerdį. Tad kunigui konsekruojant duoną ir vyną, jų forma bei išorinės savybės lieka tos pačios: jų išvaizda, kvapas, skonis – kaip duonos ir vyno; tačiau jų pagrindas, pati substancija perkeičiama į tikrą Kristaus kūną ir kraują¹⁹. Taip Kristaus kūnas draug su visu Jo dieviškumu realiai pasilieka Eucharistijoje duonos ir vyno pavidalais.

Tad svarbu pažymėti kristologinių doktrinų sąryšį su mokymu apie Eucharistiją²⁰. XIII a. maldingumo praktikos bei teologinės spekuliacijos linko labiau pabrėžti Kristaus ne dievišką, o žmogišką prigimtį. Eucharistinis Skausmų Vyras bei kūdikėlis Jėzus tapo svarbiais vaizdiniais, skatinusiais vėlesnę eucharistinės minties raidą. Nuo XII a. antros pusės ypač sustiprėjo požiūris, kad Eucharistija apėmė tikrą, kenčiantį ir marų Kristaus kūną. Daugybė veiksmų galėjo sąlygoti tokį akcentų pasikeitimą, ir kai kurie tyrinėtojai čia nurodo naujus elgetaujančių ordinų kristologinius aspektus. Kartu pastebėtina, kad liaudies maldingumo praktikos visuomet turėjo didelės įtakos „aukštiesiems“ teologiniams svarstymams. Štai pavyzdys iš Tomo Akvinietio *Summa Theologica* – tiesa, kiek vėlesnis,

bet galintis puikiai iliustruoti abipusį poveikį. *Doctor Angelicus* savo pamatiniame veikale iškelia tokį klausimą (ST, III. q. 76, a. 8): „ar iš tikrųjų Kristaus kūnas išlieka šiame sakramente, kai Jis yra regimas kūdikio arba kūno pavidalu?“

EUCHARISTINIS LIAUDIES MALDINGUMAS

Realus Kristaus buvimas Eucharistijoje buvo suvokiamas kaip pagarbią baimę keliantis slėpinys. Taip jį Viduramžiais priėmė ir paprasti žmonės, ir dvasininkija. XIII a. Mišių metu kunigas stovėdavo nugara į susirinkusią bendruomenę, dažnai už užtvoros, kuri iš dalies arba net ir visiškai užstodavo vaizdą. Iš žmonių buvo reikalaujama labai kruopščiai pasirengti Komunijai. Paprastai jai buvo rengiamasi einant išpažinties, pasninkaujant, keletą dienų susilaikant nuo lytinių santykių ir t. t.²¹ Tačiau, kaip pažymi André Vauchezas knygoje *Les liées au Moyen Age*, žmonės Viduramžiais „išpažinties ėjo dažnai, meldėsi daug, bet Komuniją priimdavo labai retai“²². Priežastis – baimė nevertai priimti Viešpaties kūną ir kraują. Dvasininkija buvo labai jautri sakramento profanacijos pavojui, kuri galėjo kelti tikintieji, *a priori* suvokiami kaip nusidėjėliai. Ambivalentiškas buvo pats požiūris į Komunijos priėmimą: viena vertus, žmonės aiškiai suprato, kokią naudą teikia dažnai priimama Komunija ir jos karštai troško; kita vertus, teologai baiminosi, kad dažnas Komunijos priėmimas gali būti mažesnio pagarbumo, lengvabūdiškumo sakramento atžvilgiu priežastimi ir net vesti prie profanacijos²³. Caroline W. Bynum pastebi, jog „esant atmosferai, kai išpažinčių klausytojai bei religinė vyresnybė kontroliavo priėjimą prie Eucharistijos ir skatino skrupulingą bei pagarbios baimės kupiną ruošimąsi, žmonės, einantys Komunijos, prie sakramento jau savaime artėdavo su dvasiniu ir psichologiniu pakylėtumu“²⁴. Tokiame kontekste radosi praktika tiesiog žiūrėti į ostiją, ji neretai vadinta netgi „antruoju sakramentu“, tikint, kad jau pats faktas pamatyti ostiją turi dvasinės vertės. Gali būti, kad tokia situacija sustiprino eucharistinių stebuklų bei regėjimų populiarumą ir dažnumą. Bynum tvirtina, kad „eucharistinių stebuklų klestėjimas XII ir XIII a., kai padėta ant patenos, uždaryta tabernakulyje ar pakylėta kunigo rankose ostija regimai pavirsdavo į Kristų, nebuvo (kaip daugelis tvirtina) transsubstanciacijos doktrinos vaisius. Veikiau tai buvo tam tikros maldingumo for-

¹⁷ Diskusija galutinai baigėsi tik su Tridento Susirinkimu, kurio metu „transsubstanciacijos“ doktrina buvo priešpriešta protestantiškai „konsubstancijai“, apie kurią tuojau pat kalbėsime.

¹⁸ Macy G., *op. cit.*, p. 13.

¹⁹ Plg. Lynch J. H., *The Medieval Church*, London, 1992, p. 281.

²⁰ Šis sąryšis svarstomas Y. Congar straipsnyje „Doctrines Christologiques et Théologie de l’Eucharistie: Simples Notes“ (in: *Revue des*

Sciences Philosophiques et Théologiques, 66, 1982, p. 233–244).

²¹ Lynch J. H., *op. cit.*, p. 281–282.

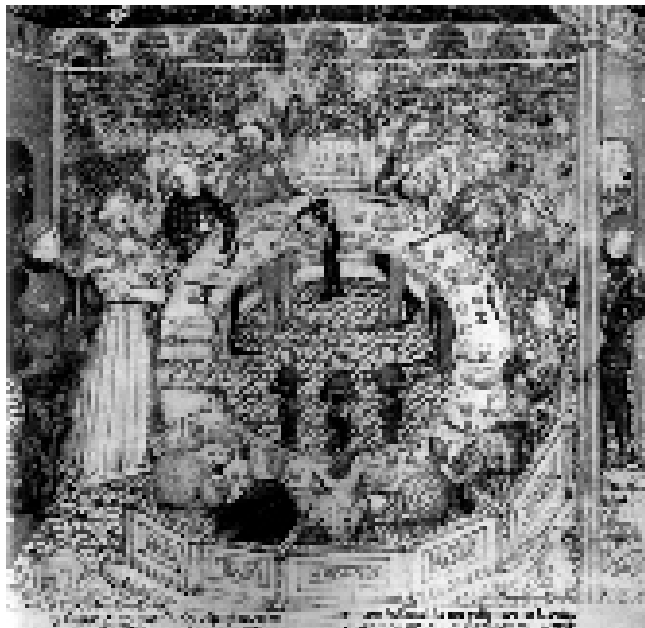
²² Vauchez A., *The Laity in the Middle Ages: Religious Beliefs and Devotional Practices*, Notre Dame, Ind., 1993, p. 259.

²³ Bynum C. W., *Holy Feast and Holy Fast: Religious Significance of Food to Medieval Women*, Berkeley, 1987, p. 58.

²⁴ *Ibid.*, p. 60.

mos išraiška, kuri tik darė tokį doktrininių apibrėžimą tiesiog akivaizdų²⁵.

Eucharistinių regėjimų būta jau gerokai anksčiau, pasak Roacho, įvairiomis formomis jų aptinkama dar

Galachadas pristatomas Artūriui ir Apvaliojo stalo riteriams. Miniatiūra. Paryžiaus Nacionalinė biblioteka

patristiniu laikotarpiu. Analizuodamas eucharistinių regėjimą Artūro ciklo romane *Perlesvaus*, Roachas parodo, kad egzistavo mažiausiai trys tokių regėjimų funkcijos: „a) baismė tiems, kurie nepagarbiai priima ar elgiasi su Eucharistija, b) atlygis arba paguoda ištikimam tikinčiajam, c) abejojančio žmogaus tikėjimo sustiprinimas“²⁶. Eucharistiniai regėjimai Vakaruose paplito dėl Grigaliaus Didžiojo įtakos. Tačiau, kaip pastebi Roachas, pats Grigalius pateikia tik keletą istorijų apie stebuklingas ostijos galias ir niekur neužsimena apie jos persikeitimą į kūną ar kraują, ar net į žmogaus figūrą. Kai kurių autorių manymu, svarbų vaidmenį eucharistiniam stebuklamams plintant to meto prancūzų kronikose atliko reakcija į XII a. albigiečių ir valdiečių erezijas²⁷. Įvairių eucharistinių stebuklų, randamų XII–XIII a. kronikose bei hagiografiniuose tekstuose, kontekste galima išskirti įvairias eucharistinių apsi-
reiškimų reikšmes bei jų teikiamų pamokymų lygme-

nis: „Būdinga apsi-
reiškimų pobūdžio diferenciacija tampa pastebima tik XII a. Vien tik kūno ar kraujo (ne žmogaus figūros) pasirodymas būdingesnis ‘baismės’ istorijoms, o žmogaus figūra dažniausiai pasirodo ‘atlygio’ istorijose“²⁸. Štai Reineris iš Lježo veikale *Lacrymae* aprašo kunigo regėjimą, kai jis mato prie kryžiaus prikaltą berniuką, iš kurio šono į atnašavimo taure laša kraujas ir vanduo. Pradėjęs kalbėti „Tėve mūsų“, regėjimas staiga pasikeičia, ir kunigas pamato tą patį vaiką sėdintį soste šlovėje. Vaiko ostijoje vaizdinys pabrėžia Kristaus žmogišką prigimtį, kartu tampa savita paralele su Abraomo auka: Dievas aukoja savo vienatinį sūnų, kaip ir Abraomas aukojo Izaoką ant Morijos kalno. Šiame regėjime apčiuopiama ir principo „tas pats vienas kunigas ir viena auka“ elementų. Miri Rubin, komentuodama Viduramžių eucharistinius regėjimus, rašo: „taip akis buvo įpratusi ir taip buvo išlavintas protas perkeistą (*transubstantiated*) ostiją regėti kaip tikrą Kristų, – ypač vienu jo kenčiančiųjų pavidalų – kaip paaukotą kūdikį, – jog tos šurpios istorijos apie kraujuojantį kūdikėlį Kristų ostijoje šioje kultūroje buvo toleruojamos ir galėjo cirkuliuoti *exempla* pavidalu“²⁹.

Tokioje eucharistinių regėjimų, stebuklų, praktikų bei tikėjimų gausybės kontekste pasirodo ir riterių, užbaigusiu šventojo Gralio ieškojimą, regėjimas romane *Queste del Saint Graal*. Eucharistiniai slėpiniai, sudartinantys Kristaus nukryžiuojimą, mirtį ir jo teikiamą malonę, sudaro dalį šventojo Gralio simbolikos, ir čia iškyla literatūrinio kūrinio forma. Šventasis Gralis sujungia skirtingus Viduramžių religinio gyvenimo lygmenis, o aukštoji teologinė kultūra susipina su populiaria liaudiška ir *vica versa*.

GRALIO RITERIŲ REGĖJIMAS

Gralio riteriai, išpildę šventojo Gralio ieškojimą, dalyvauja Eucharistiniame slėpinyje; jiems suteikiama garbė regėti „atidengtą, atskleistą Gralį“, ir tai gali būti interpretuojama kaip tiesioginis mistinis dalyvavimas sakramento teikiamoje malonėje. Galimybę regėti atskleistą Gralį galime suprasti ir kaip apreiškimą – atpildą už „tyriausiųjų riterių“ nuopelnus. Tačiau žvilgtelkime įdėmiau į patį *Queste del Saint Graal* tekstą ir pažūrėkime, kaip jame atsispindi jau minėti tikėjimai ir mokymai apie Eucharistiją. Štai kaip prasideda riterių įvesdinimas į šventojo Gralio paslaptis:

mokymo nukrypusi erezija, o pagrindiniai nesutarimai kilo dėl pasauliečių pamokslavimo, kuris tuo metu buvo tik dvasininkijos (tiksliau, kunigijos) dispozicijoje.

²⁵ *Ibid.*, p. 51.

²⁶ Roach W., *op. cit.*, p. 12.

²⁷ Albigiečiai, dar kitaip vadinami katarais, buvo XII–XIII a. daugiausia Italijoje ir Pietų Prancūzijoje paplitusi erezikų sekta. Būdami dualistai, šie nepripažino sakramentų, fizinės Kristaus gimimo, nukryžiuojimo bei mirties tikrovės. Valdiečių sąjūdis, prasidėjęs XII a. pabaigoje, iš pradžių nebuvo dogmiškai kuo nors nuo ortodoksinės Bažnyčios

²⁸ *Ibid.*, p. 47.

²⁹ Rubin M., *op. cit.*, p. 137. *Exempla* – tai trumpi vaizdingi anekdotinio pobūdžio pasakojimai, paprastai naudoti moralizavimo tikslais arba taikyti kokios nors idėjos iliustracijai, ypač pamoksluose.

Tegul nebuvusieji Šventojo Gralio ieškojimo bendrais pasišalina iš šios vietos: nes neteisinga, kad kuris nors jų čia pasiliktų³⁰. (p. 274)

Gralio riteriai dalyvauja Šventosiose Mišiose karaliaus Pelėjaus rūmuose. Tik dalyvavusiems ieškojime, t. y. apsilavusiems ir pasirengusiems eucharistinei sąjungai, leidžiama pasilikti menėje, kurioje vyks Gralio misterija.

Ir kai menė buvo visiškai tuščia, ir joje nebuvo nieko, išskyrus ieškojimo bendrus, pasilikusiesiems staiga pasirodė iš dangaus nusileidžiantis žmogus, apsirengęs vyskupo drabužiais ir rankoje laikantis vyskupo lazda, o ant jo galvos buvo uždėta mitra. Šlovingame soste jį nešė keturi angelai, kurių šie po to pastatė prie stalo, ant kurio stovėjo šventasis Gralis. Ant šio svečio, nužengusio pas juos vyskupo pavidalu, kaktos buvo įrašyta: ČIA YRA JUOZAPAS, PIRMASIS KRIKŠČIONIŲ VYSKUPAS, KURĮ MŪSŲ VIEŠPATS IŠŠVENTINO SARO TVIRTOVĖJE, DVASINIUOSE RŪMUOSE. Riteriai pakankamai gerai galėjo įskaityti užrašą, bet jo prasmė juos nepaprastai stebino, nes Juozapas, apie kurį skelbė užrašas, turėjo būti iškeliaęs iš šio pasaulio jau daugiau kaip prieš tris šimtus metų. (p. 274)

Žmogus, pasirodęs riteriams, yra kunigas: eucharistinis perkeitimas įmanomas tik tarpininkaujant kunigui. Kita vertus, nors nėra ortodoksiška tvirtinti, kad kaip tik Juozapas iš Arimatėjos (kai kuriais atvejais jo sūnus Juozapatas) yra pirmasis vyskupas, šios pozicijos laikomasi daugumoje Artūro romanų ciklo interpretacijų, ir ji kyla iš apokrifinių tekstų bei patiria daugybę transformacijų Viduramžių literatūroje³¹. Pažiūrėkime, kaip toliau plėtojasi veiksmas:

[...] jis [Juozapas] prisiartinio prie sidabrinio stalelio ir kniūpsčias parklupo priešais altorių. Staiga, jau po kiek laiko, jo ausis pasiekė atsilapojančių menės durų trenksmas. Juozapas ir menėje buvę riteriai pasisuko ir pamatė keletą angelų, kurie į menę jam nešė tokius dalykus: du rankose nešė žvakes, trečiasis laikė raudonos gelumbės audeklą, o ketvirtasis turėjo ietį, kuri taip gausiai kraujavo, kad lašai smarkiai krito į indą, kurių angelas laikė kitoje rankoje. Pirmieji du pastatė žvakes ant stalo, trečiasis padėjo audeklą šalia šventojo Indo; o ketvirtas angelas laikė ietį virš pat Indo, kad lašantis iš jos kraujas patektų tiesiai

³⁰ Visas šventojo Gralio ieškojimą užbaigiantis regėjimas aprašomas paskutinėje romano dalyje. Gralio misterijoje dalyvauja iš viso dvylika riterių: prie Galahado, Bohorto bei Persevalio, apie kurių klajones pasa-

į jį. Kai tik tai buvo atlikta, Juozapas pakilo ir pakylėjo ietį kiek aukščiau virš Indo, kuri po to uždengė gelumbe. (p. 274–275)

Dabar Juozapas pradeda aukoti Mišias. Angelai jam atneša visa, kas reikalinga aukai; ietis, be abejonės, čia atitinka Longino ietį, kuria buvo perdurta Kristaus šonas, tad nuo ieties laša Kristaus kraujas. Toliau – svarbiausias perkeitimo momentas:

Po to Juozapas elgėsi taip, tarsi ruošęsi aukoti Mišias. Kiek palaukęs, jis iš Indo išėmė duonos gabalėlį primenančią ostiją. Pakylėjęs ją aukštyn, staiga į jį nužengė į kūdikį panaši figūra, švytinti ir žaižaruojanti kuo skaisčiausiai, kaip tikra ugnis. Jis įžengė į duonos gabalėlį, kuris priešais susirinkusiųjų akis tuoj pat įgavo žmogaus pavidalą. (p. 275)

Po konsekracijos ostijoje pasirodo kūdikis. Tai Kristus. Ši dalis primena daugelį atlygio istorijų, kur Kristus apsiereiškia vaiko ar kūdikio pavidalu savo ištikimiesiems. Tačiau kartu svarbu pastebėti, kad vaikas pasirodo iškart po pakylėjimo. Tai reiškia, kad *Queste* autorius XIII a. debatuose apie eucharistinio perkeitimo laiką yra ortodoksijos pusėje.

Juozapas pradingo iš jų tarpo, ir jie netgi nežinojo, kas jam nutiko. Tada riteriai baimingai užėmė savo vietas prie Stalo, o jų veidais liejosi meilės kupinos ašaros. [...] Tuomet bendražygiai, pakėlę akis, pamatė nuoga žmogaus figūrą, išžengiančią iš šventojo Indo: iš jos rankų, pėdų bei šono tekėjo kraujas. Jis tarė jiems: „Mano riteriai, mano tarnai ir ištikimieji sūnūs, gyvenantys Dvasioje dar būdami kūne, jūs, taip uoliai manęs ieškojusieji, aš nebegaliu daugiau slėptis nuo jūsų, ir jūs esate verti išvysti dalį mano paslapčių, nes jūsų patirti vargai padarė jus vertais užimti vietą prie mano stalo, prie kurio dar niekas nebuvo sėdėjęs nuo pat Juozapo iš Arimatėjos dienų. Visiems likusiems atitenka tarnų užmokestis: tai reiškia, kad šios pilies riteriai ir daugybė kitų buvo pripildyti šventojo Indo teikiamos malonės, tačiau niekada nebuvo paliesti malonės taip arti, kaip dabar esate jūs. Imkite ir valgykite šio brangaus valgio, kurio jūs taip seniai troškote ir dėl kurio turėjote iškęsti daugybę išmėginimų“. (275–276)

Juozapui pradingus, Gralio riteriai tampa dar vieno persikeitimo liudytojais: jie išvysta Skausmų Vyra.

koja romanas, prisijungia dar devyni nežinomi riteriai; taip autorius veda paralelę su dvylika Paskutinėje vakarienėje dalyvavusių apaštalu.

³¹ Kaip antai jau minėtame *Estoire*.

Kristus pats vietoj Juozapo tampa kunigu. Jis, Kristus, yra auka, bet kartu ir aukojantysis, kunigas. Jis išdalija riteriams ostijas, pats jas dėdamas jiems į burnas:

Jis paėmė į rankas šventąjį Indą, ir priėjęs prie Galahado, kuris jam artėjant puolė ant kelių, davė jam jo Išganytoją. O Galahadas, pagarbiai sudėjęs rankas, jį priėmė visa savo širdimi. Taip pat ir kiti riteriai. Ir kiekvienam jų atrodė, kad ostija, kurią jis įdėjo į burną, buvo pagaminta iš duonos. Kai jie visi priėmė tą šventąjį maistą, kuris jiems atrodė toks saldus ir malonus, jog atrodė, kad visas pasaulio saldumas būtų įsikūręs jų kūnuose, juos pamaitinusysis tarė Galahadui:

„Sūnau, kuris esi toks tyras ir nesuteptas, kaip tik įmanoma būti šiame gyvenime, ar žinai, ką aš laikau rankose?“

„Ne, – atsakė Galahadas, – nežinau, jei nepasakysi man“.

Jis atsakė: „Tai yra indas, iš kurio Jėzus Kristus su savo mokiniais valgė Velykų avinėlį. Tai indas, pats savaime pasirodęs mielas tiems, kuriuos aš radau esant mano ištikimais tarnais, tiems, kurių akivaizda nuo seno labiausiai žeidė neturinčius tikėjimo. Ir todėl, kad jis savaime atrodė mielas visiems mano žmonėms, jis buvo kuo verčiausiai pavadintas šventuoju Graliu“. (p. 276)

Šis fragmentas vėl suteikia galimybę pamatyti teologinės doktrinos atspindžius romane: riteriai priima „savo Išganytoją“, kuris jiems atrodė kaip duona.

³² Šiame rašinyje paliesti anaipol ne visi šventojo Gralio simbolikos aspektai. Vis dėlto manau, jog ir toks dalinis žvilgsnis padeda bent kiek giliau pažvelgti į pačius svarbiausius jos bruožus, šiuo atveju į eucharistinę plotmę. Mes aptarėme vieną teksto fragmentą, tačiau neabejotinai vertinga būtų apimti ir viso romano vyksmo kontekstą,

Tačiau iš tikrųjų tai nebuvo paprasta duona, o realus Kristus, ir štai kodėl ši duona jiems atrodė tokia „saldi ir maloni“. Čia taip pat galima užčiuopti ir mokymo apie substancijos ir akcidenčių atskiriamumą elementų: ostija išlaiko duonos išvaizdą, skonį bei kvapą, tačiau jos substancija jau yra tikro, gyvo Kristaus, o ne duonos. Šis Jo realus buvimas ostijoje pats savaime yra atlygis riteriams, jiems suteikiantis begalinę palaimą bei malonę.

Šis paslaptingas romane aprašomas vyksmas nėra vien rašytojo išmonė ar grynos fantazijos vaisius. Jis turi tvirtą teologinį pagrindą, kartu ir ilgą dvasingumo tradiciją, siekiančią ankstyvosios patristikos laikus. Šventojo Gralio paveikslą kuria tiek pagoniški, tiek krikščioniški elementai. Nepaisant to, pats *Queste del Saint Graal* autorius naudoja savo šaltinius siekdamas vieno tikslo: perteikti galias religines tiesas bei sampratas pasaulietinio dvaro publikai. Jis pasitelkia vaizdinius, kuriuos puikiai pažįsta jo skaitytojai bei klausytojai, tačiau iš esmės transformuoja pasaulietinius vaizdus į religinio turinio alegorijas. Nors oficialioji Bažnyčia niekada neįtaria reikalo išreikšti savo nuomonės eucharistinės šventojo Gralio simbolikos klausimu (neišlikę oficialių bažnytinių šaltinių, kaip nors komentuojančių savo metu itin populiarias Artūro ciklo legendas), šis simbolis vis vien išlieka supaprastintu XII–XIII a. aukštosios teologijos išdėstymu, kartu ir liaudies maldingumo praktikų atspindžiu. Be abejo, šventasis Gralis *Queste del Saint Graal* pasirodo to meto realijų kontekste, ir tai darė jį dar labiau suprantamesnį ir artimesnį tiems, į kuriuos kreipėsi nežinomas mūsų romano autorius³². ❧

analizuojant teologinę ir ideologinę jo specifiką, jame pateikiamas realijas bei romano herojų paveikslus, kurie taip pat laikytini religines idėjas įkūnijančiomis alegorijomis. Tad lieka dar daugybė neatsakytų klausimų, o kartu ir daugybė kitų prieigos galimybių.